

NORMAN MANEA, *TEXTUL NOMAD* /THE NOMADIC TEXT - NARRATIVE INSTANCES OF EXILIC IDENTITY

Simona ANTOFI

"Dunărea de Jos" University of Galați

*Abstract: Mirrored in the spoken writings of Norman Manea, a Romanian author of Jewish origin, the issue of exilic identity requires a special approach (when analyzing the interviews book entitled **Textul nomad /The Nomadic Text**) combining complex theoretical and methodological strategies relating the structural specificity of narrative interview, the overt confession defining the identity enunciation and the contemporary global context. Thus, re-reading the spoken-book means both the use of trans-cultural techniques and re-defining the interviews as progressive *récits de vie* projecting the identity-rooted post-exilic quest which imprints - as the main goal and major theme - Norman Manea's entire work. The dialogues interviewer - interviewed are constantly focused on the individual traits carried out by the identity enhanced within the symbolic nomad as well as on the socio-cultural aspects of the contemporary world in which the exiled writer - as public performer - re-encounters himself. Our analysis points out both the multiple identity facets embedded within writing itself - but now reshaped through the reflexive function of the dialogue with the Other - and the basic thematic elements of an exemplary confession.*

Keywords: narrative interview, transculturality, exile, identity, nomadic writing.

I. Preliminarii teoretice – *interviul narativ*

Deosebit de agreat astăzi, ca tip de discurs flexibil din punct de vedere structural și cu maximă disponibilitate tematică, *interviul narativ* poate prelua și detalia elementele de memorialistică și de biografie ale *povestirilor vieții*, reșezându-le pe calapodul dialogic ce permite interacțiunea verbal-identitară, afectivă și intelectuală dintre intervievator și intervievat.

În opinia lui Jean Royer, un astfel de demers pregătește actul critic propriu-zis prin fundamentarea istorico-literară și avizat-critică obligatorie, iar contactul direct dintre scriitorul intervievat și jurnalistul intervievator redistribuie, reformulează și resemantizează componente ale autobiografiei creatoare într-o scriitură dublu raportată. (Royer 1989). De fapt, așa cum arăta limpede Eugen Simion, recalibrând punctul de vedere al lui Emile Benveniste pe coordonatele memoriei și ale scriiturii recuperatorii, *eu*-lui care se confesează și *tu*-ului catalizator li se adaugă un *el* – personaj al scriiturii, barthesiana *ființă de hârtie* (Simion 2008) cu două fețe. Cea a scriitorului proiectat ca ficțiune vivanță a textului și cea a jurnalistului care, în măsura în care se narează, direct sau indirect [întrebările gândite și articulate ca *dispositif de médiation* (Ethis 2003) reprezintă o lectură individuală subiectivă și interpretativă a biografiei Celuilalt, la rigoare, o auto-lectură prin grila scriiturii literare a altcuiva] își construiește, în text, propriul dublu ficțional.

Instrumentele de lucru ale jurnalistului, reflexele și exercițiul interogativ specializat, de care vorbește Jean Royer, pot combina trei genuri ale presei – *ancheta*, *portretul* și *polemica*, dar în egală măsură pot construi un text cu propria sa literaturitate, grație unor instrumente specifice precum discursul raportat, existența a cel puțin două personaje *ad-hoc*, stilizarea conversației, existența unui final căutat și a unei axe narative cu *suspense*-uri.

(Royer 1986). Comentându-l pe Frédéric Lèfevre, care publică o carte de convorbiri cu Maurice Blondel (Blondel 1928), Jean Royer distinge între *pactul autobiografic* la care se raportează scriitorul-memorialist și eseu critic dialogat, văzut ca „réflexion critique avec un écrivain sur son oeuvre” (Royer 1986), respectiv ca rezultat al interacțiunii celor doi parteneri de dialog. Supralicitând rolul jurnalistului intervievator, Jean Royer îl autorizează cu toate drepturile de paternitate ale discursului pluri-secvențial obținut. Acesta este *unicul autor al textului*. Prin demersul său se obține o autobiografie literară, un autoportret – care este miza de fond a întregului eseu critic – al scriitorului situat față în față cu societatea în care trăiește. (Royer 1986).

Ideile lui Royer, experimentat intervievator al scriitorilor literari, sunt reluate și explicitate în dialogul jurnalistului cu Roger Chamberland – *Les chemins d'une réflexion profonde. Entrevue avec Jean Royer*. (Chamberland 1989). Formă de critică *sui-generis*, și de literatură, *interviul narativ* aduce în prim-plan un scriitor – *personaj al operei sale, conștiință a epocii sale, un actor public* ale cărui caracteristici vin dinspre *temele tari* ale jurnalismului așa cum îl concepe Royer: rolul literaturii și al prezenței scriitorului în plan socio-cultural. Pe de altă parte, dacă intervievatul se retrage în *arrière-plan*-ul discursului său, jurnalistul intervievator pare doar că preia ritmul cuvintelor scriitorului (crede Royer, polemizând cu Lejeune); ca urmare, scrierile aceluiași intervievator denotă existența unui aceluiași stil: „Le théoricien Philippe Lejeune dit quelque part qu'on a toujours l'impression, dans l'entretien littéraire, que l'intervieweur copie le rythme de la parole de l'écrivain, alors qu'en réalité, quand on regarde tous les entretiens d'un même intervieweur, on se rend compte qu'ils sont tous dans le même style.” (Chamberland 1989).

În opinia noastră, cele două individualități în egală măsură activ-creatoare intră într-un proces de osmoză care păstrează datele identitare de bază ale ambilor, ba chiar le amplifică prin reciprocă reflectare. Rolul de liant textual și de punte identitară îl are acel *dispositif de médiation* de care aminteam deja, chestionarul cu ajutorul căruia, printr-un proces de figurare specific, situat în proximitatea ficțiunii literare [Ethis vorbește, în acest sens, despre „faire croire” și „faire symboliser” (Ethis 2003)], se re-organizează și se re-semantizează faptele și personajele rememorate, prin adăugarea unei semnificații superior-integratoare, recuperatorii.

II. Narațiunea exilică și perspectiva transculturală actuală

Interviul narativ pe al cărui obiect îl reprezintă biografia unui scriitor exilat se complică, în mod evident, prin dimensiunea identitar-scripturală a dezrădăcinării, prin trauma astfel provocată și prin încercările de adaptare la un nou mediu lingvistic și socio-cultural. Dialogul mentalităților și ciocnirea *memoriilor culturale divergente* poate dobândi accente dilematice deosebit de grave, pe care scriitura recuperatorie le scoate la suprafață, dar le și alină. Așa încât, se poate constata că unii exilați, precum scriitorul de limbă română și de etnie evreiască Norman Manea, reușesc să depășească trauma exilării și se regăsesc pe ei înșiși în relație cu trecutul acceptat și exorcizat prin scriitura retrospectivă. Din aceste considerente, condiția de exilat a lui Manea reclamă o corelare a reperelor teoretico-metodologice specifice *interviurilor narrative* cu problematica *transculturalității*, a *hibridizării culturale* și, pe ansamblu, a *globalizării*.

În opinia lui Vince Marotta (Marotta 2014), de pildă, care comentează studiul lui Ortiz, *Cuban Counterpoint* (Ortiz 1947), semnalând natura ambivalentă a *transculturalismului*, influențele reciproce și transferurile dinspre cultura asimilatoare spre cea asimilată și invers, precum și dezavantajele inerente acestui proces, *obiectul transcultural* se poate defini astfel: „The transcultural subject is a cultural hybrid which interconnects and integrates various cultural forms. It has the potential to « transcend our monocultural

standpoints » (...) and is attentive to what is common and connective between different cultures” (Marotta 2014).

Iar Mona Mamulea, într-un studiu teoretic asupra câmpului metalingvistic ce desenează principalele repere actuale ale chestiunii, aduce în discuție *globalizarea* înțeleasă ca *manipulare a culturilor locale* (v. Hall 1990), sinonimă cu *americanizarea* și *capitalizarea*, și *fragemarea* (cuvânt format din *fragmentare* și *integrare*), respectiv *glocalizarea* (termen format din *globalizare* și *localizare*). Ultimii doi termeni sunt în relație de antonimie, căci primul exprimă perspectiva culturii globale, iar celălalt, perspectivele locale. (Mamulea 2001). Dacă acest concept de *cultură globală* permite funcționarea a trei perspective - „(a) ca fiind o cultură națională care tinde să se difuzeze agresiv și să colonizeze culturile locale (este perspectiva globalizării ca imperialism cultural); (b) ca fiind o cultură de tipul "melting pot", care adună și restructurează, în același creuzet, elemente culturale din cele mai diferite ca apartenență. Este viziunea culturii globale ca *sinteză* a culturilor locale; (c) ca fiind o cultură transnațională, aflată în relație biunivocă cu culturile locale” (Mamulea 2001), și determină trei tipuri de reacție, conceptul de *transnaționalism*, pe de altă parte, conturează mult mai adecvat situarea scriitorilor exilați, precum Norman Manea, în arii culturale – înțelese ca arii de graniță, de interferență între două sau mai multe culturi. *Periferizarea centrului* (Mamulea 2001) și *deteritorializarea* (Mamulea 2001) sunt, și ele, concepte care surprind tendința actuală de recalibrare a raportului *centru-margine*, de situare a scriitorului exilat în raporturi ex-centrice atât cu spațiul de adopție cât și cu cel de origine.

III. *Nomadismul ca matrice cultural - identitară a scriitorului exilat. Cazul Norman Manea*

Într-un interviu acordat Eliannei Kan, Norman Manea descrie etapele dificile ale acomodării sale, ca scriitor român, la specificitatea unei noi culturi. Negocierea cu noul vehicul lingvistic reprezintă, din punctul de vedere al scriitorului al cărui eu profund se exprimă, așa cum însuși afirma, doar în limba română, o reconfigurare identitară obligatorie. Ca *writer in exile* sau ca *exile writing* – și sunt, acestea, clișee identitare pe care Manea le respinge așa cum respinsese înainte și alte etichete identitare – în spațiul american de cultură, trebuie să renunțe la acel univers comun de discurs pe care îl avea cu cititorul român, ca și cu cel vorbitor al unei limbi latine, în genere, și să adopte deschiderea democratică a Americii, dar și datele unui alt pact de colaborare cu cititorul. (Kan 2014)

Sucesiunea de *interviuri narrative* pe care volumul *Textul nomad* (Manea 2006) le conține și le oferă publicului român stă, din capul locului, sub semnul acestui alt statut al scriitorului exilat. Marcat – pozitiv sau negativ – de eseul *Felix culpa* și de istoricul receptării acestuia în România și în afara ei, Norman Manea își integrează toate experiențele existențiale în vârste și avataruri ale scriiturii pe care *Textul nomad* le poartă explicit, ori în straturile de profunzime ale narațiunii identitare re-structurate pe coordonatele a ceea ce Jean Royer numește *entretien littéraire* (Royer 1986). „Experiența dislocării din spațiul de origine” (Șimonca 2013) duce, și în acest caz, la instituirea unei *patrii de hârtie* (Sălcudeanu 2003) care, păstrătoare a datelor identitare celor mai puternice, tinde să ocupe aproape întreg spațiul imaginarului individual. Pe de altă parte, dialogul identitar al *nomadului*, al *outsider-ului* cu lumea americană eteroclită și contrastantă resituează *marginalitatea*, înțeleasă ca *modus vivendi* asumat, pe pozițiile unei experiențe lăuntrice și creatoare fondatoare, opusă superficialității.

Și tot *nomadismul* este marca fundamentală a scriiturii căreia exilul îi oferă posibilitatea distanțării necesare unei re-lecturi identitare și unei *ego-narațiuni* în trepte. Potrivit Mihaelei Șimonca, pe al cărei studiu îl comentăm aici, prima *fațetă a identității* o reprezintă *traseul deportării*, a doua echivalează *adevărului integral*, expus în eseul *Felix*

culpa, a treia construiește o lume pe dos, în care sunt conotate pozitiv *incertitudinea*, *dezrădăcinarea*, *identitatea fragmentată*, iar lumea își pierde coerența, devenind spectacol de circ. Sublimând toate acestea în scriitură, Manea transformă, într-adevăr, actul creator în „condiție metafizică de supraviețuire” și „ține în frâu hibridul format din mai multe euri” pe care exilul le potențează (Șimonca 2013). Și pune totul sub semnul *huliganismului* simbolic, înțeles drept act de lucidă și demnă *marginalizare*, și concretizat ca figură auctorială și ca provocare adresată lectorului ne-român (Călinescu 2008).

Rezonând profund, în ființă, cu nucleeele semantice ale limbii române – acel concept pur imaterial, spiritual, poetic de care vorbește Eugène van Itterbeck (Itterbeck 2007) – Manea rămâne *an inner outsider*, caracterizat, în termenii Katarzynei Jerzak, prin „this sense of simultaneous dispossession and extension of one’s estate” – drept marcă a exilului iudaic. (Jerzak 2008)

IV. *Interviul narativ - ipostaziere multiplă a textului (texturii) nomad(e)*

Textul nomad (Manea 2006), culegere care continuă seria de interviuri din volumul *Casa melcului* (Manea 1999), reprezintă, în opinia lui Norman Manea, o dezbatere culturală ce „reflectă, probabil, sensibilitatea alertată a exilatului, disputată de trinomialitatea sale plurivalente, într-o vreme de neliniște și acute tensiuni globale, raportarea sa la realitățile diferite, adesea contradictorii, dar nu lipsite de legătură, care îl definesc – surse și ale scrisului său, firește, fie că ar fi vorba de proză, fie de publicistică.” (Manea 2006: 6). Temele majore ale *scriiturii nomade* sunt enumerate de protagonistul *interviurilor narative* care compun volumul și propun, cititorului român, un pact de lectură și o cheie de intrare în text. Este vorba despre *biografia scrisului*, marcată de etapele căutărilor identitare ale *nomadului* simbolic, și despre limba - *casă a melcului*, „în care nomadul își caută expresia.” (Manea 2006: 6)

Semnificativ în cel mai înalt grad, titlul volumului este simultan o metaforă a exilului – și a exilatului – și o *punere în abis* a a structurii cărții, o reflectare a transferului semantic ce se face între *nomadismul* simbolic – *modus vivendi* care suprapune istoria devenirii semantice a termenului *exil*, începând cu exilul iudaic, peste exilul scriitorului Norman Manea – și peste scriitura ce-l poartă. Fragmentarismul și arhitectura rizomatică a cărții schițează, totodată, *deteritorializarea*, ca marcă a spațiului socio-cultural post-istoric, și identitatea fragmentată a *huliganului* pentru care coerența lumii s-a redus – s-a redimensionat - drept coerență superior semantică a textului.

Ceilalți – interviuatorii – ilustrează fie și parțial *nomadismul*, în moduri diferite: etnic, prin vehiculul lingvistic pe care îl folosesc, prin situarea geografică, prin statutul de traducător ori prin circulația dintr-o cultură în alta. Ca profesii, sunt cu toții spirite înrudite, deschise dialogului cultural pe ale cărui coordonate se construiește actorul public Norman Manea – și ipostazele sale scripturale –, sunt critici literari, de teatru și film, jurnaliști, scriitori, traducători, profesori și cercetători ai literaturii românești și străine (Gabriela Adameșteanu, Aura Christi, Carmen Mușat, Marta Petreu, Ion Simuț, Rodica Binder, Carles Barba, Sean Cotter, Saul Carmel, Antonio Gnoli, Ina Hartwig, Edward Kanterian, Radu Hervian etc.)

Sumarul volumului aduce în discuție, prin titlurile specifice (*Martor și scriitor, Acolo și aici, Exilul supraetajat, În cochilie, Patria – ca ficțiune, Întoarcerea huliganului, Memorie și exil, Individul și istoria* etc.), problema raportului etic-estetic, chestiunea iudaismului, a exilului în spațiul alterității radicale – *America celor o mie de Americi* – a creației și a limbii române, ca lăcaș al eului profund, a patriei abandonate și care supraviețuiește în ficțiune. Structura de suprafață a cărții este una cronologică, însă coroborarea semnificației titlurilor și caracterul iterativ al temelor abordate în cadrul interviurilor propune o dublă lectură. Sintagmatică, corelativă aspectului de rețea cu câteva noduri semantice proeminente mereu

insolitate prin circularitatea structurantă a discursului. Și paradigmatică, adică de profunzime, care împacă retractilitatea atitudinală imanentă scriitorului trăitor sub dictatură cu imersia periodică în sine însuși, în scopul recuperării rădăcinilor identitare fondatoare și al reactualizării acestora ca narațiune mereu remodelată de conjuncturile externe.

Constantele identitare ce alcătuiesc polul *idem* sunt, astfel, mereu nuanțate de factorii exteriori ce concură la recalibrarea componentelor polului *ipse* (Ricoeur 1990) și se regăsesc în scriitură ca re-formulare permanentă a existenței hibride în cadrul căreia etica scrisului și a trăirii, ca și estetica re-amintirii, se nutresc reciproc.

Câteva figuri de intervieweri se constituie în voci puternice ale cărții, ce gravitează în jurul nucleului de profunde iradiieri semantice – eul auctorial central ce funcționează ca proiecție identitară și al cărui nume se regăsește pe coperta volumului. Ele sunt, cu toatele, indiferent de ponderea cantitativă pe care o dețin în paginile culegerii, sau la nivelul chestionarului elaborat, construcții textuale cu efect specular în raport cu eul central al scriiturii, în ale căror fețe prismatice se reflectă și se amplifică mărci identitare auctoriale. În acest mod, deschiderile transculturale multiple pe care le dobândesc temele scriiturii lui Norman Manea concură la a elabora un profil scriptural auctorial fundamentat pe dispunerea unității sinelui în diversitatea conjuncturală a eurilor care, prin prisma interviului văzut ca *mediator cultural*, își redimensionează permanent contururile identitare, și le clarifică, și le asumă în raportarea deschisă la alteritatea reprezentată de intervieweri.

Dialogul cu romancierul și criticul Peter Sourian aduce în discuție, de la bun început, chestiunea răspunderii morale a scriitorului – martor al istoriei, ca și relația dintre acesta și ficțiunea literară, în raport cu onestitatea artistică ce nu se cuvine să aibă în vedere decât valoarea estetică, prețuită la modul absolut. Acesta este motivul pentru care Norman Manea se revendică, în calitatea sa de scriitor, doar de la valoarea intrinsecă a textelor sale. De vreme ce suferința exilatului nu poate fi percepută de către vestici decât ca un concept abstract, ea se cuvine să rămână astfel și, în cazul particular al scriitorului de etnie evreiască, să nu se transforme în miză și cutie de rezonanță a *insolubilei chestiuni evreiești* sau a traumelor exilului: „Aș vrea să fiu apreciat « în ciuda suferinței mele, nu datorită ei ».” (Manea 2006: 23) Mai mult, exilul s-a dovedit a fi un spațiu simbolic de reconfigurare identitară pe fondul suferinței ca dat uman generalizat: „În secolul XX, în care dislocarea a fost atât de mare, a fi evreu poate avea un înțeles emblematic.” (Manea 2006: 27) Re-descoperirea evreității ca dat identitar fundamental echivalează cu redimensionarea componentelor ființei pe coordonatele umanității generice: „Faptul că am devenit evreu nu înseamnă o îngustare, ci o lărgire, o perspectivă mai umană.” (Manea 2006: 29)

Pentru un scriitor, exilul implică o traumă fundamentală – imposibilitatea de a mai susține pactul de lectură în datele lui inițiale. Adoptarea unor referințe culturale și acomodarea la așteptările unui alt public cititor se convertește, afirmă Norman Manea în interviul acordat lui Ciprian Iancu, redactor al ziarului *The Bard Observer*, într-o stare de acută *schizofrenie lingvistică* (Manea 2006: 36) și identitară: „Confruntarea cu exilul a fost o experiență esențială, crucială. Ești supus unei provocări dure, obligat să-ți revizuiеști valorile, să abordezi o atitudine critică față de propria biografie anterioară.” (Manea 2006: 37)

Nu altfel se pune chestiunea evreității în cazuri celebre precum al vienezului Freud, al parizianului Proust ori al praghezului Kafka. Ultimii doi sunt, înainte de orice, scriitori ale căror opere fac parte din canonul literar universal. În ce măsură memoria culturală care-i informează se revendică de la mărcile identitare ale evreității, în ce măsură textele lor sublimează o situație existențială de oriunde și de oricând, și totuși particulară, sunt întrebări a căror relevanță pălește în raport cu miza estetică. Și, întrucât *literatura este specificitate* (Manea 2006: 49), Kafka, considerat modelul arhetipal al exilatului, ilustrează particularitățile exilului lăuntric și, totodată, forța creatoare a retractilității marginalului conștient de precaritatea condiției umane și de singurătatea/singularitatea creatorului: „Văd în acest exil

nu doar prețul adesea exorbitant plătit pentru a fi tu însuși, ci și o misterioasă, admirabilă forță umană, sfidând zădărnicia, deși perfect conștientă, tragic conștientă, de efemeritate și zădărnicie. Eroismul marginalității care se re-centrează, dureros, exaltant, în chiar miezul dramei umane.” (Manea 2006: 51) Similaritatea cu situația de intelectual est-european, este, în acest caz, evidentă.

Secvențele *interviului narativ* amplu care îi așază față în față pe Norman Manea și Edward Kanterian, în volumul intitulat *Curierul de Est. Dialog cu Edward Kanterian* (Manea 2010) se corelează, în *Textul nomad*, problemei dificilei relații *identitate – alteritate, aici și acolo, sine și celălalt*. Transculturalitatea rezolvă controversata chestiune a raportului *centru – margine* și obligă la reconsiderări ale sistemelor divergente de valori prin prisma marjei de toleranță generos-simpatetică a intelectualului format sub dictatură.

Admirator deschis al Berlinului occidental – enclavă a dialogului multinațional, înainte de căderea Zidului (Manea 2006: 66) – poate și pe o filieră bucovineană motivată biografic – Manea compară nevoia structurală de ordine a lumii germane cu paradoxurile constitutive ale spațiului american, în care totul își are reversul său, într-o dinamică și eficiență democratic co-prezență a contrariilor: „Imposibilitatea totalitarismului aici nu înseamnă, neapărat, și totala absență a tendințelor sau chiar a enclavelor dogmatice, sectare, autoritare, existente oriunde. Consumismul, care face ravagii în multe zone ale cotidianului, este, și el, o deviată formă a « concreteței » ... sindromul « *political correctness* », deja virulent ridiculizat în multe dezbateri și cărți, dă viață nevoii de dogmă, de « instrucțiuni umanitare » de comportament, stimulate de retorica frecvent manipulată a compasiunii.” (Manea 2006: 56 – 57)

Chestionarul elaborat de Marta Petreu are în vedere, pentru scriitorul de limbă română, rezident în *lumea nouă*, forma optimă de adaptare la o altă realitate. Convertirea în valoare superior-pozitivă a stării de exil rezonează dureros cu non-apartenența impusă evreului perceput, de-a lungul istoriei, ca *outsider*-ul prin excelență: „O scriitoare română mi-a scris, acum câteva luni, câteva rânduri în care încerca să restabilească un dialog cu mine și în care spunea că provenim din aceeași cultură dar și din două culturi diferite, iar eu – spunea ea – trăiesc în România și tu trăiești la mare distanță, într-o altă lume. Nu m-a frapat atât partea a doua, cât prima parte, și trecând de primul șoc – (totdeauna evreul se simte agresat că nu « aparține ») – am făcut un pas înapoi și mi-am zis: poate că are dreptate.” (Manea 2006: 74)

Cu romanciera Gabriela Adameșteanu Norman Manea discută despre creuzetul multicultural al Americii și re-trasează coordonatele unei etape relativ recente a narațiunii sale identitare, chestionarul focalizându-se pe momente-cheie ale contemporaneității, pe care scriitorul le comentează cu luciditatea și cu acuitatea specifice intelectualului estic. Așa se face că opțiunea studenților de la Bard College de a rămâne la cursuri în perioada evenimentelor tragice de la 11 septembrie 2001, exprimată democratic, prin vot, este un act de normalitate, specific *lumii noi*, diversității etnice, religioase, lingvistice, culturale și terminologice: „Se pare că spectaculosul măcel din America, considerat de unii drept «postmodern», a întezit și dezbaterile erudiților despre relația dintre *pomo* (postmodernismul care ar relativiza adevărul și realitatea) și *poco* (postcolonialismul care neagă existența culturii occidentale, cerând o abordare centrifugă, dar inclusivă, «globală» a tuturor culturilor lumii).” (Manea 2006: 94 – 95) Disputa metalingvistică este, și ea, o fațetă a relativismului democratic al raportului dintre teorie și practică. În fond, doar în lumea *corectitudinii politice* un om de afaceri negru poate refuza favorizarea specifică și poate invoca, în numele unei egalități reale de șanse, competițiile sociale de tip *colorblind* și *colorless*. (Manea 2006: 97)

Dacă în interviul acordat, în 1996, Rodică Binder, Norman Manea schițează un scurt istoric al victoriilor și al eșecurilor scriitorilor exilați de a se adapta la spațiul cultural de adopție și semnaleză, în regim metadiscursiv, marca distinctivă a ampretei sale stilistice [„O foarte interesantă cronică la cartea mea *Octombrie, ora opt*, publicată acum câțiva ani

într-un ziar britanic, *The Independent*, opina că acest tip de experiență existențială și literară cere o « gramatică fracturată ». Este vorba deci de un stil care e poate mai convulsiv, mai expresionist, dar care traduce ceea ce ați spus: fisura, ruptura...” (Manea 2006: 115)], în dialogul cu criticul literar Ion Simuț, promotor al revizuirilor canonice actuale, Manea fabulează, dezinvolt–ironic, pe tema presupusei conspirații evreiești care i-a adus scriitorului atâtă și atâtă premii literare, precum și un loc călduț la Bard College (Manea 2006: 123) Delicata și jenanta problemă a reprezentantului României la candidaturile nobelizate pe literatură, pe care Ion Simuț o propune insistent în chestionarul elaborat parcă pentru a viza cu precădere aspecte incomode din biografia creatoare a americanizatului scriitor român, îl obligă pe acesta din urmă să devieze, când și când, de la răspunsurile directe, tranșante, pentru a explica limpede condițiile de editare, de publicare și de vandabilitate a obiectului–carte pe piața americană. Solicitat să măsoare cota României în Statele Unite, Manea insistă asupra valorii în sine a operei literare – a se vedea elogiul pe care îl face triadei de aur – Brâncuși, Enescu, Ionescu (Manea 2006: 130 – 131) – și asupra eforturilor pe care intelectualii ori artiștii români le-au făcut, cu succes, pentru a se afirma în alte spații decât cel de origine.

În creuzetul multietnic al Americii, clișeizarea și standardizarea îi pândesc și pe scriitori, în pericol de a li se atașa etichete precum: *black writer*, *conservative writer*, *lesbian writer*, *catholic writer*, *jewish writer*, *woman writer* etc. (Manea 2006: 133). Dicolu de toate acestea, elementul ireductibil al identității creatoare rămâne limba: „Limba este, până la urmă, locuința, patria, refugiul, cochilia, dar și nebuloasa creatoare în care scriitorul își caută vocea, tema, amprenta artistică, în care experimentează articulările mobile ale eului său și ale lumii.” (Manea 2006: 133 – 134) Spațiu al rădăcinilor și al derivelor identitare, osatură a memoriei culturale din care se nutresc ipostazele eului auctorial *nomad*, refugiu lăuntric și adăpost post-exilic, limba română rămâne categorie intrinsecă eului profund. Ipotezele diferite, fațetele de suprafață ale acestui eu profund s-au metisat și a rezultat un *hibrid cultural* conștient de sine însuși, de propria sa multiplicitate amendabilă doar prin scriitură. Aici, în dialogul cu Ion Simuț, Norman Manea își re-citește biografia ca pe o cronologie accidentată, ale cărei componente, suprapuse și măsurate cu înțelepciune, trasează harta lăuntrică a devenirii sale creatoare. Nodurile de maximă tensiune interioară s-au convertit, treptat, în nuclee de potențialități semantice infinite, susceptibile de a se lăsa mereu re-scrise, și niciodată în pericol de a-și epuiza virtualitățile identitare – simbolice. Cu alte cuvinte, răsturnările biografice devin „« puncte de inflexiune » care concentrează, în dinamica fluxului narativ, pulsațiile contradictorii ale mediului și ale propriului eu.” (Manea 2006: 137)

(Post)Modernitatea scriiturii eului costă în arhitectura de tip rețea (care nu se revendică de la structura narațiunii postmoderne, deși preia aspectul rizomatic al acesteia, ci de la coordonatele biografiei umane și creatoare a autorului), tributară unei poetici particulare, centrate pe disponibilitatea biograficului de a genera literatură: „Am început, între timp, lucrul la un roman care testează, de asemeni, un dialog, nu neapărat între autenticitatea documentară și ficțiunea speculativă, ci între autenticitatea epică și imersia (analitică) în interioritate, în golurile dintre evenimente, în spațiul-timp de desubtul epicului care dezvoltă trama narativă.” (Manea 2006: 142)

Decernarea Premiului Nonino a prilejuit, în 2002, o serie de interviuri în cadrul cărora scriitorul își re-scrie etapele biografice creatoare cu dezinvoltura celui obișnuit cu recunoașterea internațională a valorii estetice a textelor sale, a relevanței acestora în raport cu mișcarea ideilor literare în post-istorie. Modest, însă bine racordat la sistemul de valori al contemporaneității, Norman Manea apreciază cu justă măsură impactul și efectele premiului: „Cum spuneam, laurii sunt doar un moment de pauză festivă care întrerupe rutina zilnică. Nu sunt nici atât de naiv ca să dilat peste măsură importanța premiului, nici atât de sceptic încât să-l refuz, minimalizez sau ignor.” (Manea 2006: 150)

Iar în interviul acordat Mariei Nadotti reia chestiunea raportului *centru – margine*, în sensul inutilității căutării nostalgice a celui dintâi într-o lume post-istorică – sau post-pascaliană – în cadrul căreia *marginalitatea* s-a suprapus, ca *modus vivendi*, condiției umane înseși. *Des-centrarea, de-teritorializarea* devin cvasi-sinonime cu exilul și cu *huliganismul* simbolic, acoperind intervalul semantic ce are, la unul dintre cei doi poli, rezerva scriitorului lucid față de orice fel de restricție ori manipulare ideologică, iar la celălalt, ascendența socio-culturală a conceptelor slabe ale postmodernismului.

„Sunt un scriitor pierdut în, sau recuperat prin traducere” (Manea 2006: 185), afirmă scriitorul în dialogul cu Sean Cotter, ce elaborează, la două mâini, o istorie a regăsirii de sine prin traducere. Relația cu țara de origine și supraviețuirea literară se suprapun, în procesul traducerii, înțeleasă atât ca translație identitară și simbolică renaștere, cât și ca luptă constantă cu limba engleză – limba impersonală, *globalizată a lumii noi*.

Spațiul american de cultură îl obligă pe exilat să se adapteze unui nou canon, unui alt sistem socio-cultural de valori, unei alte maniere de a gândi și de a concepe literatura. Specificitatea plurisemantică și incidența fertilă a vagului, a ne-spusului, din limba română literară, universul comun de discurs cu lectorul român din timpul și de după perioada dictaturii comuniste se pierd, în mare măsură, în favoarea pragmatismului limbii engleze și a orizontului de așteptare al cititorului american (Manea 2006: 189 – 190)

Cazul particular al receptării *Plicului negru* (Manea 1986) este semnificativ. Cartea, după cum arată chiar autorul ei, *a rămas încifrată* pentru publicul american - care nu deține *codul de complicitate* autor – cititor – și, din acest motiv, ar putea să pară destul de stranie, dacă nu exotica, cititorului american. Pe de altă parte, traumele lingvistice și emoționale pe care exilul le determină sunt parte a unei aventuri existențiale unice, în care *noua osmoză*, re-construirea de sine și re-organizarea datelor narațiunii identitare recalibrează ființa și oferă noi teme de meditație scriitorului proaspăt acceptat într-o lume căreia, și el, *îi deține parțial codul*.

Dacă la prima vedere trauma dislocării și depozedării pare să echivaleze unui nou Holocaust, în *lumea nouă* există o serie de aspecte pozitive ale exilului. Cum ar fi asimilarea traducerii cu o formă inedită de autocritică și de supra-evaluare lucidă a scriiturii proprii - „Traducerea se poate dovedi, uneori, cum spuneau romanticii, cea mai bună critică literară; ești forțat să descoperi unde textul pare infirm, improvizat, slab.” (Manea 2006: 203) Raportul dintre limba română, ca limbă a interiorității, și engleza americană, în care scriitorul-chiriaș s-a transferat, este unul de coabitare tensionată, însă în mod inedit fertilă. Ziceri vechi românești, care păreau uitate, sunt actualizate de memoria culturală vie, sau se instalează o osmoză lingvistică *sui-generis*: „Expresii englezești inexistente în limba română caracterizează mai bine o anumită situație, la fel – expresii românești fără echivalent în engleză. Ajungi, cu timpul, să apelezi la formule idiomatice din ambele limbi.” (Manea 2006: 205)

Comentând, pe baza chestionarului elaborat de Rodica Binder, relația dintre un scriitor și textele sale, temele fundamentale ale operei – fie acestea exil, Holocaust sau altele – precum și limbajul – vehicul, Manea insistă asupra irelevanței celor dintâi în raport cu valoarea estetică intrinsecă și asupra importanței covârșitoare a limbii române, ca expresie a suferinței sublimite estetic: „Viața mea este în limbă, asta este ce mi s-a dat. Am încercat, după cum știți, și alte profesii. Consolarea, suferința și terapia au venit din această zonă. Rămân în ea, este destinul meu.” (Manea 2006: 260) Clarificarea semantic – existențială a suferinței, extremismele ideologico – politice, zonele de umbră sau de întuneric ale istoriei, toate își găsesc în literatură expresia și exorcizarea, potențate de pedagogia exilului – modalitate privilegiată de (auto)cunoaștere.

Țara depărtată reprezintă o componentă biografică puternic amprentată afectiv, pe coordonatele memoriei culturale dar și ale eului biografic, este o ficțiune în care

supraviețuiesc secvențe importante din narațiunea identitară pe ale cărei contururi interviurile le luminează selectiv. România lui Norman Manea este, tocmai de aceea, un produs al memoriei afective și al scriiturii recuperatorii. Un spațiu lăuntric între ale cărui hotare eul profund își regăsește o parte din rădăcini (Manea 2006: 261). Din această perspectivă, sentimentul evreității - „Scriitorii evrei își apropie întrebările existenței cu mare tensiune ideatică, obsedantă tocmai pentru că viața, în tradiția iudaică, are cea mai mare valoare umană și nu ni se promite nimic dincolo de ea.” (Manea 2006: 277) – și valorizarea superioară a vieții, ca dar suprem făcut omului, depășesc conflictul ideologic și afectiv al tânărului Norman cu ghetoul evreiesc – reprezentat, concret și simbolic, de mama evreică. Și îl apropie, în spiritul *Întoarcerii huliganului*, de evreul de la Dunăre, izolat în demna lui credință în autoritatea morală a omului singur, neînregimentat ideologic – Mihail Sebastian.

Și din nou despre *insolubila chestiune evreiască* discută Marta Petreu și Norman Manea, pornind de la întrebările insidios–incitante ale celei dintâi și activând o componentă identitară problematică a scriitorului, recuzată mai întâi, asumată ulterior. Văzută ca un construct identitar etajat – istoric, cultural, religios – marcat de o sensibilitate individuală exacerbată la meandrele istoriei, evreitatea se corelează, la nivelul polului *idem*, cu amprenta culturală și lingvistică a spațiului românesc. Și cu o vocație creatoare specifică, potențată de libertatea de gândire a ateului – așa cum se declară scriitorul însuși – pentru care Dumnezeu care i-a dat naștere este, firește, o femeie: „Am spus și scris de câteva ori că dacă e să mi-l închipui pe Dumnezeu, n-am nici un motiv să mi-l închipui altfel decât ca pe mama mea. Din ea m-am născut.” (Manea 2006: 297)

Gabriela Adameșteanu scoate din nou la lumină actorul public, solicitat să răspundă unui *instrument de mediere* interlocuționară ce propune o perspectivă comparativă între accepțiunile termenului de *elită* – în spațiul românesc, european, și în cel al *lumii noi*. Impactul și rolul moral, statutul intelectualului, vizibilitatea socio-culturală a acestuia, eventual, rolul său de lider de opinie sunt chestiuni de acută actualitate ce trasează un portret al interviuatului însuși. Care privește lucrurile transcultural, dinspre satul global spre particularitățile socio-culturale zonale: „Intelectualul în arena publică – adesea, un scriitor – și-a cam pierdut rolul de *învățător* sau *tribun* al națiunii. Chiar și importanța morală. Și asta nu doar din cauza « trădării » de care vorbea Julien Benda în faimoasa sa carte, ci chiar prin mecanismul modernității și malaxorului publicității contemporane, care produce ierarhii efemere, mereu în schimbare, pe criterii de popularitate imediată.” (Manea 2006: 326 – 327) Fapt de natură să justifice acomodarea sa rapidă la *ritualul pedagogic american – colocvial* (Manea 2006: 329), între un instructor mai experimentat în practica analizei literare și un grup de dezbateri, animat de interesul pentru cunoaștere și de spirit critic.

Perspectiva transculturală deschide calea dialogului intercultural onest și permite, în sensul prezervării egal îndreptățite a mărcilor identitare motivate socio - cultural și geografic, promovarea literaturii române de valoare în *lumea nouă*. Pregătind o antologie de literatură română pentru o editură academică americană, Norman Manea speră ca, în calitate de *consulting editor*, „alături de Eco, Roth, Ozick, Pamuk, Oz, Simic pentru noua serie de traduceri a prestigioasei edituri Yale University Press” (Manea 2006: 340), să poată promova *literaturile Estului*.

Și, din nou, re-lecturile *Întoarcerii huliganului* se pot situa, în opinia noastră, în proximitatea unor potențiale cărți, așteptând să fie scrise, sau ca virtualități metatextuale sporite de procesul de telescopare a temelor majore ale *textului nomad*. Din această perspectivă, actorul social, prins între multiplele sale îndatoriri, și eul interior se regăsesc, îngemănați, ca parte a unei scriituri - „o structură literară incitantă, umor, lirism, joc, ironie, chiar și, uneori, o încă pulsantă și infantilă candoare.” (Manea 2006: 352)

Resorbția spaimelor, după modelul Paul Celan, sau exorcizarea lor prin scriitură, după modelul Mihail Sebastian, se corelează unei ultime serii de întrebări și răspunsuri care se

reorganizează, și de această dată, într-un *interview narativ* cu miză multiplă. Exilul, de pildă, cu pedagogia lui inerentă, „a obișnuinței cu moartea, dar și a unor parțiale regenerări și înnoiri benefice.” (Manea 2006: 366 – 367) *Întoarcerea* simbolică, de factură catabazică, din romanul indirect cunoscut dobândește, aici, o coloratură senină, detașat – nostalgică: mama, receptacol și exponent al iudaității ghetoului, și tatăl, „rezervat, ordonat, sever, pedant, de o mare decență și demnitate.” (Manea 2006: 369) Pe fondul traumei individuale, cu rădăcini mitico – simbolice, acutizată de exilul asumat și de exilul perpetuu, ca *mod de a fi în lume* al scriitorului, ipostaza *huliganică* se dovedește a fi, o dată în plus, o *quête* identitară fundamentală și o izbăvire. Adică o căutare estetică a formei narative potrivite pentru această re-inițiere în sine însuși, re-verificare a adevărurilor eului și re-identificare cu o narațiune identitară căutată și validată în/prin literatură: „Am scris cu mare dificultate și multă vreme această carte. Tocmai pentru că implicarea emoțională era inevitabilă, căutarea unei structuri literare adecvate devenea încă mai importantă. Nu a fost ușor, am găsit-o abia când am avansat cu scrisul. Intrând în materia biografiei și, în același timp, în căutarea « estetică » a formei narative, am intrat într-o retrospectivă multiplicată, m-am « reinițiat », da, în mine însumi, în ceea ce au însemnat ceilalți pentru mine și ce a însemnat, de timpuriu, scrisul, o « izbăvire » de ceilalți și de mine însumi.” (Manea 2006: 380 – 381)

V. Concluzie

Parte a unei arhitecturi scripturale unice, *Textul nomad* nu ambiționează a se compara cu celebra și utopica *Le livre* mallarméană, ci se mulțumește cu statutul postmodern de *post-scriptum* – reflectare și remodelare obligatoriu estetică a lumii prin care scriitorul trece. *Povestea unei vieți – așa cum a fost scrisă* – adaugă, crede Norman Manea, „dacă nu revelații grandioase, măcar tușe și nuanțe noi, adesea tulburătoare, despre alte epoci și alte moravuri.” (Manea 2006: 386)

Referințe

Blondel, Maurice, *L'itinéraire philosophique de Maurice Blondel. Propos recueillis par Frédéric Lefebvre*, Ed. Spes, 1928.

Călinescu, Matei, *On Norman Manea's The Hooligan's Return*, în Alvin H. Rosenfeld (Ed.), *The Writer Uprooted. Contemporary Jewish Exile Literature*, Indiana University Press Bloomington • Indianapolis, 2008, p. 27 – 50.

Chamberland, Roger, *Interview 1 — Les chemins d'une réflexion profonde : entrevue avec Jean Royer*, în „Québec français”, n° 73, 1989, p. 74-76, disponibil la adresa <http://www.erudit.org/culture/qf1076656/qf1222080/45282ac.html?vue=resume> – accesată la 2.08.2014.

Ethis, Emmanuel, *Le questionnaire, objet de médiation et fiction narrative*, 2003, disponibil la adresa <http://lesenjeux.u-grenoble3.fr/2003/Ethis/ethis.pdf>. - accesată la 5.08.2014.

Hall, Stuart, *The Local and the Global: Globalization and Ethnicity*, în A. D. King (Ed.), *Culture, Globalization and the World System*. Basingstoke, UK, Macmillan, p. 19 – 30, 1990.

Jerzak, Katarzyna, *Exile as Life after Death in the Writings of Henryk Grynberg and Norman Manea*, în Alvin H. Rosenfeld (Ed.), *The Writer Uprooted. Contemporary Jewish Exile Literature*, Indiana University Press Bloomington • Indianapolis, 2008, p. 75 – 91.

Kan, Eliana, *On Writing, the Illness and the Therapy: An Interview with Norman Manea*, disponibil la adresa <http://theamericanreader.com/on-writing-the-illness-and-the-therapy-an-interview-with-norman-manea/> - accesată la data de 1.09.2014.

Mamulea, Mona, *Globalizarea: o ipostază modernă a acculturăției*, 2001, disponibil la adresa http://www.respiro.org/Issue17/Non_fiction/non_fiction_mamulea2.htm - accesată la 2.08.2014.

Manea, Norman, *Casa melcului*, Ed. Hasefer, 1999.

Manea, Norman, *Curierul de Est. Dialog cu Edward Kanterian*, Polirom, 2010.

Manea, Norman, *Plicul Negru*, Cartea românească, 1986.

Manea, Norman, *Textul nomad*, Ed. Hasefer, 2006.

Marotta, Vince, *The Multicultural, Intercultural and the Transcultural Subject*, în Fethi Mansouri, Boulou Ebanda de B'éri (Eds.), *Global Perspectives on the Politics of the Multiculturalism in the 21st Century. A Case Study Analysis*, Routledge, New York, 2014, p. 90 – 102, disponibil la adresa https://www.academia.edu/5305779/The_multicultural_intercultural_and_transcultural_subject?login=simoantofi@yahoo.com&email_was_taken=true – accesată la data de 2.08.2014.

Ortiz, Fernando, *Cuban Counterpoint: Tobacco and Sugar*, traducere de Harriet de Onís, Durham, NC: Duke University Press, 1995.

Ricoeur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Seuil, Paris, 1990.

Royer, Jean, *De l'entretien*, în „Études françaises”, vol. 22, n° 3, 1986, p. 117-124, disponibil la adresa <http://www.erudit.org/revue/etudfr/1986/v22/n3/036906ar.pdf> - accesată la 1.08.2014.

Royer, Jean, *Le paratonnerre de la littérature*, în „Québec français”, n° 73, 1989, p. 71-72, disponibil la adresa <http://www.erudit.org/culture/qf1076656/qf1222080/45281ac.pdf> - accesată la 1.08.2014.

Sălcudeanu, Nicoleta, *Patria de hârtie*, Aula, Braşov, 2003.

Simion, Eugen, *Cartea vorbită. Pactul cordialităţii vigilente*, în „Cultura”, nr. 182 / 2008, disponibil la adresa <http://revistacultura.ro/cultura.php?articol=2875> – accesată la 10.09.2014.

Şimonca, Mihaela, *Identitate fracturată, exil și anamnesis. Norman Manea, scriitor al memoriei*, în „Observator cultural”, nr. 432 / 2013 – disponibil la adresa <http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=20096> – accesată la data de 1.09.2014.

Van Itterbeck, Eugène, *În dialog cu Norman Manea*, în „Transilvania”, nr. 45/2007.